

ETNOGRAFSKA ISTRAŽIVANJA U DALMACIJI DO POČETKA 20. STOLJEĆA

VESNA ČULINOVIĆ-KONSTANTINOVIĆ
Tuškanac 56b
10000 Zagreb-HR

UDK 39(091)
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper
Primljeno: 13.03.2000.

Proučavanja tradicijske kulture iskazuju različite motive, ciljeve i metode. Analizom do prvih desetljeća u 20. stoljeću, nastojimo pokazati odnos proučavača prema nosiocima kulture koja je u centru interesa. U radu se prezentiraju metode i ciljevi ranih opisivanja etnografske građe, od likovnih dokumentacija, do opisa pojedinih izražaja - života, običaja, vjerovanja, te predmeta materijalne kulture naroda odnosno puka sa sela. Sve do tridesetih godina 20. stoljeća, tu dokumentaciju su ostavili uglavnom laici, koji, iz pretežno rodoljubnih pobuda, obraćaju pažnju na kulturnu sferu tadašnje niže društvene klase. Analiziran je način rada, posebno s naglaskom na kontrolne terenske obiliske urednika Akademijina Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena, dr. Antuna Radića i dr. Dragutina Boranića. Također su ocrtani kazivači i kulturna pozadina pomoćnika tih ispitivača, koji u rodnom kraju nalaze dobre poznavaoce vlastite kulture. Uz noviju građu iz istoga ili susjednoga kraja, uz uočavanje svih elemenata u ranim etnografskim radovima, stari etnografski zapisi i likovni prikazi predstavljaju veoma vrijednu osnovu za znanstveni rad.

Interes za pojedine segmente narodne kulture u Hrvatskoj se javlja pred više desetljeća.¹ Već tada je to bio, a uglavnom je i u kasnijim vremenima ostao, izraz želje da se prvenstveno stranoj javnosti prikažu vrijednosti kulture seljaka. U tom sklopu ne zahvaćamo strane putopisce. Oni uglavnom necjelovito opisuju segmente materijalne, duhovne ili socijalne kulture, koje su na proputovanjima uočili kod stanovnika priobalja i zaleđa Jadrana. Među njima je znatan broj onih koji su više ili manje uspješno, ponajviše od 18. stoljeća na dalje, s likovnim prikazima arhitekture, scena svakodnevice i slavlja, dali obol upoznavanju specifične odjeće seljaka naših krajeva.² Ti likovni prikazi u velikom broju slučajeva nisu vjerodostojni dokumenti lokalnog odijevanja, ali oni pokazuju utjecaje drugih kulturnih sfera na odjeću

¹ Razna su shvaćanja o vremenu kada u Hrvatskoj započelo s etnografskim, odnosno etnološkim interesom, ali se počeci mogu tražiti prije prijelaza u 19. stoljeće. - Branimir Bratanić, Pogled na 200 godina etnološke znanosti, Izvješća Hrvatskog etnološkog društva, g. V i VI, Zagreb, 1976. 5-54; - Vesna Čulinović - Konstantinović, Historijski prikaz etnoloških istraživanja i interesa za narodnu kulturu u Hrvatskoj, Etnološka tribina, 2, Zagreb, 1979., 67-88.

² Arsen Duplančić, Bilješke uz mapu "Splitska narodna nošnja", Splitska grandeca, Etnografski muzej Split (dalje EMS), Split, 1998., 37-44.

stanovnika Srednje Dalmacije. Analizom elemenata i stila odjeće mogu se uočiti tipovi kulturnih areala i međutjecaji seoskog i građanskog načina odijevanja.³ Autori takvih likovnih prikaza nisu bili proučavatelji segmenata tradicijske kulture i nije im to bio cilj. Oni su samo bilježili one njene izraze koji su radi egzotičnosti bili interesantni višim društvenim slojevima. Radi toga nije bilo važno likovno precizno smjestiti određeni tip nošnje u njegovo lokalno okruženje, ali je bilo potrebno dokumentirati najvažnije njezine detalje. Oni su bili kontrasti stila građanske i starije plemićke nošnje. Moglo se po tome zaključivati i o utjecaju ili imitiranju, odnosno o prenamjeni pojedinih dijelova građanske odjeće iz najbližih centara. Tek krajem 19. stoljeća počinje razdoblje u kojem se likovni prikazi izrađuju i naručuju da bi poslužili stručnijoj prezentaciji pa i kasnijoj analizi.⁴

Pripadnici integracije prošlih stoljeća kao npr. Valvasor, Hektorović ili Kačić, bili su sudionici vremena kada se u Europi počeo iskazivati interes za oblike kulture življenja šireg sloja naroda, osobito seoskog stanovništva kao niže društvene klase. Tada je bilo opravdano pojam narod poistovjećivati s pojmom puk, radi istovrsnosti načina i kulture življenja, te oblika socijalne kulture. Oni su se time razlikovali od elitnog društvenog sloja kojemu su pripadali rani opisivači izražaja te *pučke* kulture. Prvom polovinom 20. stoljeća još je populacija ruralnih sredina u znatnoj mjeri homogeni sloj karakteristične agrafične kulture u kojoj su se uz pisanu riječ informacije prenosile usmenim putem. Usmena predaja je u tome mediju bila dominantna prenositeljica povijesnih sadržaja i znanja iskazanih na specifičan pučki način, koji danas nazivamo usmenom književnost. Nije stoga čudno da su *narodne* pjesme među prvim sadržajima koji su pobudili pažnju. One su opjevala povijesna događanja, većinom ratovanja, kroz koja se nazirao odnos autohtonog puka prema osvajačima istoka i juga Europe, od kojih je strepio i ostali dio Kontinenta. Mnoge od tih epskih pjesama govore o širem događanju potanko opisujući međuljudske odnose, među kojima i bračne odnose. Razumljivo je da su upravo književnici iz profesionalnog interesa uočavali te vrijednosti. Stoga je Hasanaginica zadivila svijet svojom visokom umjetničkom kvalitetom. Da bi prikupili građu, autori su počeli putovati našim i okolnim planinskim predjelima. Sredinom 19. stoljeća često su i plaćali domaće ljude koji su im kazivali ili pjevali, pa i sami po dogovoru zapisivali epske pjesme ili balade iz svoga kraja. Sakupljači su i vlastitim zapisivanjem građe na terenu, stvarali pisane zbirke iz kojih su, uglavnom pojedinačno, publicirali narodne pjesme kao specifičan oblik pučkog izražaja. Tada ih se prvenstveno vrednovalo uglavnom samo po umjetničkim kriterijima.

³ Isti, isto; - Sanja Ivančić, Sve splitske nošnje, Splitska grandeca, EMS, Split, 1998., 13-30; - Branka Vojnović-Traživuk, O narodnoj nošnji Splita, isto, Split, 1998., 31-36.

⁴ Taj rad se nastavlja i intenzivira u 20. stoljeću, kada ing. Kamilo Tončić, kao direktor Etnografskog muzeja u Splitu naručuje dokumentarne crteže i akvarele od umjetnika. O tome vidi tekstove Branke Vojnović, Silvia Braice i Sanje Ivančić, katalog izložbe: Umjetnost o(u) narodu, EMS, Split, 1997. Osim za splitski Muzej, slikarica Greta Turković je 60-tih godina izradila mapu uz tekst Marijane Gušić: Starinsko žensko oglavlje u hrvatskoj narodnoj nošnji. Odbor za NŽO JAZU, Zagreb.

U daljoj su prošlosti bili rijetki opisi životnih običaja, nošnji ili drugih izražaja tradicijske kulture, jer se znanstvena proučavanja tih sadržaja razvijaju mnogo kasnije. No upravo za to se od 15. stoljeća na dalje ističu pojedini domaći humanisti kao Juraj Šižgorić, pa kasnije Petar Zoranić ili Petar Hektorović. Oni, uz prikupljanje i objavljivanje narodnih pjesama, opisuju pojedine običaje i život stočara i primorskog življa, ili u svom umjetničkom izražaju kao Andrija Kačić-Miošić, koriste sadržaje iz usmene književnosti. Njihova djela također nisu pisana iz znanstvenih pobuda. Vođeni pretežno estetskim i domoljubnim kriterijima bilježili su i publicirali te sadržaje kao dokaz kulture našeg naroda. Postigli su svoj cilj, jer je to otkriće potaknulo znatiželju i pažnju stranoga svijeta. Važni procesi društvenog razvoja i politička zbivanja koja su se odigrala od 18. stoljeća u srednjoj Europi, stvorila su interes za kulturu nižih slojeva društva. Dominacija tuđinske vlasti u Dalmaciji, usporava razvitak ruralnih prostora pogotovo u nizinu planinskom zaleđu. Narod je ostajući izvan civilizacijskog i industrijskog razvitka nastavio njegovati svoju tradicijsku kulturu i odnose, pa su i materijalni predmeti - nošnja, nakit, oružje, mobilijar i drugi predmeti, dostigli vrhunsku stilsku i umjetničku kvalitetu. Tadašnja domaća inteligencija u kulturi "prostog puka" pronalazi sadržaje sa kojima dokazuje i svoju nacionalnu pripadnost, i time se suprotstavlja odnarođivanju. Jedan od prvih koji je sa tim ciljem opisivao život sela u Dalmatinskoj Zagori bio je fra Filip Grabovac (1697-1749), koji je radi toga i umro u venecijanskom zatvoru. On je kao domaći sin dobro poznao oblike življenja vlastita naroda, pa je to, kao i npr. Ivan Lovrić, prezentirao svijetu dokazujući kvalitetu tradicijske kulture.⁵ Od tada, a pogotovo pred raspad velikih država kao što je bilo Osmansko carstvo, Austro-Ugarska monarhija i Venecija, rodoljubni motivi su potaknuli niz proučavanja i publiciranja pojedinih sadržaja tradicijske kulture i kod drugih slavenskih naroda (Rusa, Čeha, Poljaka). Za nas je bilo važno da se takav zanos razbuktao i kod naših susjeda (Srba, Slovenaca, Bošnjaka Muhamedanaca), čiji su dijelovi zajedno s Hrvatima živjeli u tim državama. Prvaci tih naroda bili su u međusobnom kontaktu, a interesu su usmjeravali na tradicijske kulturne vrednote.⁶ Na hrvatskome tlu, naročito od početka 19. stoljeća, intenzivirano je opisivanje institucija narodne kulture upravo iz tih pobuda. U Dalmaciji se sve do 20. stoljeća nastoji ostvariti spoj s maticom zemljom - Hrvatskom, čiji se prvaci u isto vrijeme bore za osamostaljivanje države. Oni uglavnom potiču intenzivan rad na zapisivanju građe o životu naroda, i njezino vrednovanje kao povijenog dokumenta o opstanku slavenskog življa na našem današnjem prostoru.⁷ Ujedno se i u Hrvatskoj i Dalmaciji razvijaju kulturne institucije.⁸

⁵ Vidi radove o Lovriću u: - Zbornik Cetinske Krajine, I, Sinj, 1979. i o Grabovcu u: - Kačić, 15, Split, 1983.

⁶ Vesna Čulinović-Konstantinović, Stanko Vraz, Narodno stvaralaštvo-folklor, 41-43, Beograd, 1972., 199-206; - i bilj. ad. 1.

⁷ Takvi su npr. djelovali biskupi Josip Juraj Strossmayer i Emilijan Vrhovec, Vatroslav Jagić, Ivan Kukuljević-Sakcinski, Ljudevit Vukotinović, Nikola Tommaseo, Vid Vuletić-Vukasović i dr. Među njima prvi Šime Ljubić objelodanjuje svoju opširnu studiju "Običaji kod Vlaha u Dalmaciji" (Zadar, 1848), a Josip Ptašinski 1870. god. svojim kvestionarom potiče zapisivački rad. - Zorica Šimunović, Josip Ptašinski - sakupljač etnografske građe u Istri, Rad

Od vremena kada je Dalmacija potpala pod Austriju (od 1813. godine) nastavlja likovno dokumentiranje stanovnika Splita (uglavnom pučane), ali i drugih dalmatinskih gradova i njihove okolice.⁹ Uz domaće umjetnike rade tu i strani umjetnici, čiji su neki radovi publicirani u mapi Ludwiga Salvatora: "Das was verschwidet. Trachten aus Bergen und Iseln der Adria" (1871.). U 19. stoljeću a posebno od sredine pa do kraja stoljeća, ima niz slikovnih prikaza muških i ženskih likova iz jadranskog areala u nošnjama. Među njima je istaknuta dokumentarna vrijednost akvarela Nikole Arsenovića.¹⁰ Neki su slikari kompozicijama likova u nošnjama stvorili pomutnju, jer su pojedine likove (u grupi) smještali u ambijente kojima ne pripadaju. Ipak je nesumnjiva i njihova vrijednost. U kompariranju sa likovnim prikazima drugih autora i ti prikazi uglavnom pružaju mogućnost da se odredi porijeklo njihove pripadnosti. Stoga se po pojedinim elementima nošnje mogu pratiti promjene koje ipak mogu koristiti u znanstvenoj analizi.

Već polovinom 19. stoljeća, brojnošću pojava uočljivo je sazrijevanje znanstvene misli. Da bi se znanstveno proučavanje moglo odvijati bilo je potrebno prikupiti građu. Začetak takve akcije i organizacije etnografskog rada u Hrvatskoj je 1813. god. s prvim "Pozivom" Maksimilijana Vrhovca na zapisivanju građe i s prvom upitnicom Ljudevita Gaja 1818. god. upućenom sakupljačima "narodnog blaga". No tada očito još nije bila sazrela društvena svijest da se okupi veći broj suradnika na zapisivanju pojedinih sadržaja narodne kulture. To uspijeva jednom drugom pripadniku Ilirskog pokreta - Stanku Vrazu. On je izradio, i u časopisu "Kolo" 1842. godine publicirao, prva pravila za zapisivanje narodne poezije i ostalih oblika stvaralaštva, života i običaja. Osim što sam točno zapisuje i kontrolira vjerodostojnost svojih zapisa, uglavnom po kajkavskim krajevima Hrvatske, on objavljuje i građu suradnika prikupljenu u Primorju i Istri, te drugim krajevima van Hrvatske. Vraz uočava kontinuitet kulture i njezinu zavisnost o cjelokupnom društveno - povijesnom razvoju. Shvaća i potrebu da se za proučavanje razvitka kulture bilježe njezini pojedini stadiji, kako bi se dokumentirao vremenski slijed toga razvitka. On zna da se, osim vremenske dimenzije, za proučavanje mora dokumentirati i prostorna dimenzija.¹¹ Nastoji organizirati suradnju i na prostoru izvan tadašnje Hrvatske, čime je iskazao shvaćanje da su granice kulture svakog pojedinog naroda šire od njegovih državnih granica. Time je ukazao na postojanje prostora na kojima se miješanjem stanovništva odigrava proces interakcije kulturnih elemenata. Oni su veoma važni za utvrđivanje starijih kulturnih

17. Kongresa Saveza folklorista Jugoslavije - Poreč 1970., Zagreb, 1972., 67-69.

⁸ Nakon osnivanja Ilirske akademije 1703. god. u Splitu, god. 1750. osnovan je Nadbiskupski muzej, god. 1820. Arheološki muzej, a 1862. god. i Slavjanska čitaonica u Splitu. - Silvio Braica, Mala splitska kronologija, EMS, Split, 1999.

⁹ Takva su djela Franza Reinera (1830.), Franje Bratanića (1846. i 1848.), anonimusa (1840, 1846.), Johanna Hogelmullera (1845.) te Roberta Focosia (1846.) i drugih. - V. bilj. 3.

¹⁰ Arsen Duplančić (cit. dj. 43) ističe da je N. Arsenović ostavio oko 1860. godine "važnu dokumentaciju o splitskoj nošnji", ali i o nošnjama drugih susjednih krajeva.

¹¹ Bilj. 6.

ekspresija koje tu zaostaju. No Stanko Vraz je, kao i njegovi suvremenici, Ilirac koga jaki afektivni odnos motivira na prikupljanje podataka. On stručno razmišlja o potrebnim metodama rada, ali smatra dostatnim da se publiciranjem javno naglase sve vrijednosti narodne kulture, prvenstveno ipak literarne, u koje, osim usmene poezije i proze, ubraja i sadržaje duhovne kulture. To su ponajprije kazivanja u kojima se ogledaju stara vjerovanja.

Nastojanja hrvatskih intelektualaca da organiziraju rad na zapisivanju sadržaja iz kulture sela imala su pozitivan odjek i u Dalmaciji. Biskup Juraj Stossmayer god. 1859. novčano pomaže tek osnovanu Maticu dalmatinsku. Od tada se na zapisivanju etnografske građe aktivira sve više ljudi iz gradova i sela. Osnivanje tadašnje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu (1866.) razbuktava rodoljubni zanos i u Dalmaciji, u kojoj više od od 40 godina djeluje Arheološki muzej. Njegov osnivač don Frane Bulić rano je postao aktivni član Akademije, kao i Baltazar Bogišić, koji je u Dalmaciji tih godina bio zaslužan za pridobivanje suradnika na zapisivanju podataka iz kulture sela.¹² Njegov opsežan "Naputak za opisivanje pravnijih običaja koji u narodu žive" (1866.) poslan je u mnoga sela u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, u Dalmaciji, te u udaljene krajeve Bugarske i drugih zemalja. Odgovori su davani za pojedina sela ili manje regije. Upitnik obuhvaća veliki raspon tema po kojima je moguća obrada i drugih sadržaja osim običajnog prava. Mnoštvo odgovora Bogišić je nastojao kontrolirati osobno ili putem pisama, ispitujući više suradnika. Ta je građa vrijedan izvor za znanstvenu obradu, koju Bogišić sam nije dospio uraditi.¹³ Kao pravni praktičar koristio je ipak dio podataka o običajnom pravu da izradi Zakon za Crnu Goru. Neki njegovi suradnici nastavili su prikupljati zbirke narodnih pjesama i za Maticu hrvatsku.¹⁴

Koliko su u to vrijeme narodne pjesme bile shvaćene kao jaki izraz kulture vidi se i po tome, što je 1888. godine od članova "filologičko - historijskog razreda" osnovani Odbor Akademije imao zadatak "da sakuplja

¹² V. Čulinović-Konstantinović, Bogišićevo proučavanje obitelji i njenih običajno-pravnih instituta, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 30/1, Split, 1993., 23-36.

¹³ Njegov naputak iz 1866. god. ima 347 pitanja, a 1867. god. u Beču se "troškom JAZU" tiska drugo izdanje "Naputak za opisivanje pravnih običaja" ali "popravljen i pomnoženo". On je napisao nekoliko radova, npr. "Spomenik narodnog običajnog prava iz 16. vieka" (Rad JAZU, 1, Zagreb, 1868.); zatim "O položaju porodice i nasljedstva u pravnoj sistemi" (Pravnik, 3, sv. 7 i 8, Beograd, 1893.), ali nastoji izraditi komparativne studije. Radi novi "naputak" na ruskom jeziku koga koristi i u Čehoslovačkoj. Cjelokupna građa je pohranjena u Cavtatu u Bogišićevu arhivu.

¹⁴ Mnogo je rukopisnih zbirki, posebno narodnih pjesama, dobila Matica Hrvatska koja je uz Akademiju agitirala za opisivanje građe. Tu su rukopisi iz Dubrovnika i okolice, Imotske krajine, Poljica, Bukovice i drugih krajeva odakle su Bogišiću suradnici slali građu. U isto vrijeme nastaje Stara zbirka rukopisa Odbora za NŽO od suradnika iz istih predjela. - Zorica Šimunović-Petrić, Popis rukopisa u arhivu Odbora za narodni život i običaje, Spomen spis povodom obilježavanja stogodišnjice postojanja i rada Odbora za narodni život i običaje Južnih Slavena u sastavu Jugoslavenske akademije 1888.-1988., Zagreb, 1988., 37-67.

tradicionalnu narodnu literaturu". No pod time je predsjednik Akademije Franjo Rački podrazumijevao "sve grane domaćega narodoslovlja".¹⁵ Aktivnost tog akademijina Odbora (kasnije Odbora za narodni život i običaje) razvija se u nekoliko smjerova. Jedan je znanstveni rad članova po njihovim strukama. Drugi je organizacija etnografskog rada i stvaranje rukopisnih zbirki. Trebalo je naći suradnike, pojedince, sposobne da zajedno sa svojim suseljanima opiše teme iz svoga života. To zahtijeva promatranje samoga sebe i opservaciju svoje neposredne okoline, međusobnih odnosa i svih zbivanja u lokalnoj sredini. Preduvjet za istinitost tih podataka je objektivan odnos prema svemu tome. Taj veoma riskantan zahtjev uključuje pretpostavku da zapisivači imaju bar minimalno obrazovanje, tj. da su pismeni, i veoma dobri poznavaoči svih manifestacija vlastite kulturne sredine i njihove bliže prošlosti. Problem te vrste rada je da se kontrola podataka vrši se od samih kazivača, pripadnika te iste kulturne sredine koju opisuju. Da bi se taj zadatak ostvario na što objektivniji način, bilo je potrebno izraditi pitanja na koja će suradnici odgovarati i opisivati svoje životno okruženje i sadržaje vlastite kulture - ponašanja, obrede, običaje, vjerovanja, načine rada i materijalne predmete. Tajnik Odbora Antun Radić, izradio je i 1897. godine objavio "Osnovu za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu" koja će ostati u upotrebi kroz mnoga buduća desetljeća.¹⁶ Radić je okupio brojne suradnike, čiji su zapisi objavljeni u najstarijem etnografsko - etnološkom "Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena", ili su pohranjeni u rukopisnom arhivu Odbora. Među najstarijim rukopisima su radovi Ivana Ujevića, Mate Zorića, Vladimira Ardalića, Petra Antičića iz Dalmacije, te klerika Vladimira Mrak Ovčića iz Punta na otoku Krku i drugi. Ti i kasniji suradnici nisu svi bili iz redova "naroda", kako ga je Radić shvaćao.¹⁷ Monografije tj. cjelovite opise života pojedinog sela ili manje regije, koje je Radić priželjkivao u mnogo većem broju, izradili su obrazovani ljudi koji su potjecali odatle, ili su tu dugo živjeli. Oni su bilježili kazivanja starih, domaćih ljudi i žena, a kontrolu njihova iskaza vršili ispitujući nove kazivače. Tako su nastale monografije o Trebarjevu, Radićeve sestre Kate Janjčerove, i npr. o Poljicima don Frane Ivaniševića. Sličnu metodu prikupljanja građe imao je i Bogišić, kome je Radić uputio prigovor u vezi "razdiobe" građe o običajnom pravu, ali i zbog suradnika.

¹⁵ V. Čulinović-Konstantinović, Proučavanje narodne kulture i Etnografski muzej u Splitu - U povodu osamdesete obljetnice Muzeja, Kulturna baština, 20, Split, 1990., 37-56 (38 i d.); - Ljetopis JAZU, 1, Zagreb, 1867.-1877., 19; - isto, 4, Zagreb, 1889., 79 i d.: Svečana sjednica Akademije 30.11.1889., Svečano slovo F. Rački.

¹⁶ O Radićevoj "Osnovi" napisano je dosta analiza i kritika, no činjenica je, da se koristila sve do najnovijeg vremena, više za opisivanje parcijalnih tema, nego za monografske radove koje je Radić preferirao.

¹⁷ Ne možemo ovdje zalaziti u Radićev pojam "narod" i suprostavljenom pojmu "gospoda". Iako su ti pojmovi nužna odrednica, čini se da su i Radićeve neodređenosti rezultat njegova shvaćanja promjenjivosti tih sadržaja. Ovdje upućujem na studije Jasne Čapo-Žmegač (Antun Radić i suvremena etnološka istraživanja) i Dunje Rihtman-Auguštin (Hipoteza Antuna Radića o dvije kulture i hrvatska etnologija) tiskane u Narodnoj umjetnosti, 34/2, Zagreb, 1997. (9-33 i 35-44).

Ističući pozitivnost aktivnog pristupa, a gubeći iz vida idealiziranje, Radić je smatrao da ono što "*seljak napiše o svom životu*" vrijedi više od građe koja se dobiva od obrazovanog suradnika.¹⁸ Težeći što istinitijim podacima on, kao urednik Zbornika, naglašava potrebu da svaki budući urednik, po primitku rukopisa mora "*svakako sam glavom zalaziti u narod*" gdje će osobno prekontrolirati i eventualno dopuniti građu. Uvjeren je da "*ničiji kvestionar*", pa ni njegov, ne može sve sadržavati. Radi toga je želio usmenim uputama pomoći suradnicima, naći nove, i da "*motreći narodni život svojim očima*" pokuša bolje razumjeti građu, te da napravi dokument fotografije za prilog radovima. Da je "*kontrola suradnika vrlo mučan posao*" uvjerio se na svom prvom putovanju u Dalmaciju i Crnu Goru 1898. godine. Tada zaključuje, da se uspjeh terenskoga rada može očekivati samo ako ga poduzima "*čovjek koji se bavi narodoznanstvom*" jer će on "*moći popuniti praznine u građi mjestnih sabirača-nestručnjaka*".¹⁹ On time daje veliki značaj radu urednika, ali pobija svoj stav da je vrijedna jedino građa iz pera domaćeg čovjeka! Pravilno zaključuje, da je nužno boraviti duže na terenu, jer "*putnik - sabirač tuđinac u mjestu...može pribilježiti samo fragmente.*" Važno je naime, da se ljudima dade mogućnost da odvoje slobodno vrijeme za razgovore i stvore kontakt s ispitivačem. Radić u obilasku mjesta u Dalmaciji nije imao mnogo sreće u dogovaranju sa suradnicima, pa zaključuje da posjećivanje, većeg broja naselja ne donosi potrebne rezultate. Radić u izvještaju s putovanja po kraju iz kojega je etnografska građa, opširno govori o ljudima koje je upoznao, opisuje mjesta i događaje koje je vidio, iznosi svoja i njihova razmišljanja. Njegovo "izvješće" obiluje korisnim dodatnim informacijama.

Radićevo mišljenje da urednici Akademijina Zbornika za narodni život i običaje trebaju upoznavati društvene sredine čiju kulturu suradnici opisuju, usvojio je Odbor za narodni život i običaje. Taj, u stvari, kontrolni terenski rad obavljao je i dr. Dragutin Boranić, koji je urednički posao vršio nakon Radića kroz punih pedeseti i dvije godine, od 1902. do 1954. godine.²⁰

¹⁸ Ukratko ipak treba reći, da zapisivači rukopisne građe većim dijelom nisu bili iz istog društvenog sloja, koliko god to Radić naglašavao. Onaj sloj kojem je kultura "naroda" bila imanentna, upravo zato, što "nije učio...nikakvih škola" u pravilu nije bio sposoban formulirati i zapisati te sadržaje. Tu su pomagali oni koje Radić svrstava u narod, ali ne onaj koji "rukama radi", nego u tako zvanu "gospodu" potekli iz naroda. (V. J. Čapo Žmegač, 20-21) Oni su dokaz raslojavanja te društvene kategorije i u Radićevo vrijeme. Radić je i sam pri terenskom, kontrolnom ispitivanju dobivao pomoć od tih učitelja, svećenika, činovnika, pravnika, gimnazijalaca i drugih, većinom rođenih na selu. Upitna je stoga njegova teza da je najbolje "ono što seljak napiše o svom životu", jer je tu građu kontrolirao i ispravljao onaj koji više, po Radiću, nije u pravom seljačkom staležu, a takvih je u Dalmaciji bilo mnogo.

¹⁹ Dr. Ante Radić, Izvješće urednika akademijškoga "Zbornika za narodni život i običaje južnih Slavena" o putovanju njegovu po Bosni i Hercegovini, obavljenu u vrijeme od 20. srpnja do 21. kolovoza 1899., Zbornik za narodni život i običaje (dalje ZbNŽO) JAZU, IV/2, Zagreb, 1899., 292-294).

²⁰ Dr. Dragutin Boranić, dugogodišnji urednik Zbornika za NŽO, bio je od 1902. do 1914. god. tajnik Odbora za NŽO JAZU, a tada poslije smrti predsjednika Tadije Smičiklase bio je izabran i za predsjednika Odbora.

Već prve dvije godine rada (1902.) Boranić, kao i Radić, na svojem prvom putovanju obilazi Dalmaciju. U svom izvještaju piše: "*Svrha moga prvoga puta u Dalmaciju, na koji me je kao urednika folklor. građe poslala Jug. Akademija, bila je dvojaka: U jednu sam ruku imao narodni život, koji mi je dosele bio poznat samo iz opisa, izbliže ogledati, a po tom se za nj i tako zainteresirati, kako mi je potrebno za što savjesnije uređivanje rečene građe; sa suradnicima, koji su već počeli raditi, imao sam se upoznati, potaći ih na dalji posao, a uz to se po mogućnosti ogledati za novim prinosnicima, osobito u krajevima na jug ispod Dubrovnika, pak po dalm. ostrvima.*" Iz Srednje Dalmacije već ima suradnika²¹ koji rade po Radićevoj "Osnovi". Uz izradu dokument fotografija, piše da je "*prinosnike... trebalo kontrolirati*" i pomoći im. Isti motivi vodili Radića i Boranića. Uvjerio se već da mu je lakše urediti građu iz Hrvatskog Prigorja, Zagorja i Vinkovačkog kraja gdje je bio i upoznao tamošnji život, jezik i folklorne izražaje. Zato je "*s veseljem pošao u Dalmaciju*". Bio je zadovoljan sa tim putovanjem, jer mu stečena nova iskustva omogućila da može "*s kud i kamo većom sigurnosti i razumijevanjem ... proučavati prinose iz onih krajeva*".

Boranić je imao namjeru da u Dubrovniku, kamo je najprije krenuo, ostane desetak dana i da odatle posjeti okolna mjesta.²² Uz pomoć suradnice Line Bogdan Bijelić, od 25. srpnja pa do 14. kolovoza, smjestio se u kući gdje običavao zimovati Baltazar Bogišić. Prva kazivačica bila mu je mlada Konavoka, udova koja je tu služila. U razgovoru s njom razotkrila mu se "*duša konavoske žene mnogo jasnije, nego li...je mogao upoznati*" iz pisanih sadržaje. Iz Boranićeva izvještaja izbija njegovo oduševljenje načinom govora te žene, ali i bogatstvom građe koju je od nje saznao. On piše da je: "*...prelijepom dikcijom znala pričati o svakojakim vjerovanjima, o svojoj porodici, o životu žena u njoj, o običajima (po kojima je i morala otići u službu)...*" Naučio je nazive svih dijelova nošnje, koju je i ona nosila. Oduševio se i zbirkom konavoskih vezova Line Bijelić, koju je ona dijelom već bila opisala i s uzorcima poslala Odboru za tiskanje u Zborniku za narodni život i običaje. "*O tim stvarima*" piše Boranić u svom izvještaju, "*jedva da sam imao pojma*". Sakupljanjem uzoraka veza kroz 15 godina, Lina Bijelić je spasila mnoge koji su tada već bili u njezinoj zbirci. Ona "*nije nikako mogla odlučiti kako bi prikazala građu*". Radi potrebe da obradi cijelu zbirku, Boranić je produžio boravak u Dubrovniku, pa kad su mu "*ta veziva postala jasna*" izvještava - "*izradio sam s njom cijelu potanku osnovu, za kojom će se povesti opisujući ih*". Time je obavio važan urednički zadatak pomažući suradnici da tu značajnu zbirku konavoskih vezova opiše i spasi od zaborava.

U pratnji satiričara Vicka Medinija i Dr. Karla Horvata, Boranić posjećuje Župu Dubrovačku gdje je za suradnike angažirao zvonara Andru

²¹ To su, između ostalih: učitelj Ivan Ujević (Vrgorska krajina 1896.), župnik Mate Zorić (Nin, Zadar 1897.) zemljoposjednik Vladimir Ardalić (Bukovica, 1897.-1901.), gimnazijalac Vladimir Mrakovčić (Punat, 1897.), Petar Antičić (Igrane, 1898.) i dr.

²² U rukopisnoj arhivi Odbora za NŽO HAZU, pod signaturom SZ 125 čuva se "Ostavština" dr. Boranića. U svesku "C" na 20 stranica ispisanih rukom sačuvan je njegov izvještaj o putu po Dalmaciji, koji je podnio na sjednici Odbora.

Jovića, kao dobrog poznavaoaca života i običaja. Po povratku u Zagrebu on Joviću šalje II. svezak Zbornika s Radićevom "Osnovom" i Lovretićevom monografijom "Otok", da mu posluži kao uzorak za rad. Od njega očekuju prikaz cijele Župe, jer se i sam uvjerio da se "*folklor Župe*" razlikuje od susjednih krajeva, pa takav prilog smatra korisnim za Zbornik.

Boranić posjećuje i učiteljicu Nike Balarin, čiji su opisi nekih segmenata kulture Konavla već bili predati Odboru. On je potiče na opisivanje novih etnografskih tema. Raspituje se i za druge suradnike, kako bi pribavio cjelovitu "*sliku Konavala*". Odlazi u selo Popovići, a u Cavtatu na blagdan Gospe od snijega promatra igranje kola na obali, pa zaključuje da se "*mnogo razlikuje od slavonskog kola*" koje dobro poznaje. Opaska uz tu konstataciju - "(Nezgodna!)", upućuje na problem koji ga u vezi s tim muči, jer očito shvaća potrebu da se prouče te razlike. Upoznao je župnika Miloševića iz Dobrote, koji je s oko 500 Kotorana došao na jedan dan u posjet Dubrovniku. Iza toga i sam odlazi u Kotor, u tada još bezuspješnom pokušaju, da nađe suradnike, jer smatra da su opisi Vuka Karadžića i Vuka Vrčevića "*iz tih prezanamljivih krajeva*" tek fragmenti i da "*golema dragocjena građa čeka na vješte ruke, koje će je pokupiti*".

Putovanje po Dubrovačkom kraju Boranić završava posjetama Lokrumu i Mljetu, pa 15. kolovoza stiže u Split, gdje s Jurjem Kapićem iz Poljica planira angažiranje novih suradnika osobito na otocima Braču i Hvaru.

Boranić dolazi radi obilaska Poljica, o kojima za Zbornik već nekoliko godina piše don Frane Ivanišević, župnik Jesenica. On je isplanirao Boranićev put po selima te stare nekadašnje "Slobodne općine" uz pratnju njegova suradnika u radu, seljaka Joze Simunića iz Doca. Boranić o njemu ovako prosuđuje: "*Ovaj Joso Simunić točno je opisao Gornja Poljica: seljanin je to neobične inteligencije, još mlad a neke zajedničke crte ima sa svim seljacima-prinosiocima, koje sam do sada upoznao: brzo shvaća, neobično zrelo suđenje, razborit govor, pa - gotovo bih rekao - i jednako lice.*" U Jesenicama se prvi put susreće s Ivaniševićem, s kojim je već ranije bio u prepisci, jer se rad na monografiji "Poljica" nastavlja kako bi se dokumentirao život i običaje cijelih Poljica.²³ Tom prilikom urednik, uz upoznavanje sa dijelom života i kulture Poljičana na licu mjesta, namjerava napraviti i dokument fotografije za prilog radu. Nakon boravka u Poljicima Boranić između ostalog izvještava: "*O g. Ivaniševiću ja mogu govoriti samo s najvećim poštovanjem: to je svećenik, kakvih sam u svom životu rijetko vidio...Narod ima u nj neograničeno pouzdanje, pa kako...on kao pučanin i sam izvrsno poznaje svoj narod, bit će njegova gragja dragocjeni prilog našem 'Zborniku'.*"

Boranić odmah uz urednički posao započinje stručno proučavati, ponajprije poljički dijalekt u kome više nema stare čakavštine.²⁴ Nalazi da je

²³ Don Frane Ivanišević dugogodišnji je suradnik, koji je već uz svoje suradnike, etnografski opisao dio Poljica, što se u nastavcima počelo u Zborniku. Želio je ipak obraditi svoj rodni kraj cjelovito po "Osnovi". Radi toga je Boranić s njim dogovorio svoj dolazak.

²⁴ Nastojeći upoznati poljički dijalekt, vodio je razgovore sa stanovnicima raznih sela. U svom izvještaju piše: "*U Donjim Poljicima, gdje su svi ovdje u starini bili čakavci,...oblici već su posve štokavski, tek je ostao na kraju riječi n umj. m: u našin mistin, u gradovin...; ali je značajno, da se ovaj n nahodi samo*

govor "konsekventno ikavski, pa i u onim riječima, gdje bi u hrv. Primorju ili na Krku stajalo e". Opaža također nešto – "što obara misao, da su gornji Poljičani naseljenici iz Bosne". To zaključuje po izgovaranju zadnjeg slova u riječi, pa zapisuje da se – "ovo n umj. m konsekventnije se i jasnije govori upravo u Gornj. Polj., nego u Donjim uz more." Uz to zaključuje također, da "nema ni u folklori gor., sred., i donj. Poljica znatnih razlika" osim u nošnji i zanimanju (vinogradari i ribari su Donjim, a ratari u ostalim Poljicima). Ističe probleme radi odbijanja starijih žena da ih se fotografira, što je shvatio tek kasnije saznajući iz poljske literature (Wista) za vjerovanja da "slika dušu gubi".

Boranić obilazeći Donja Poljica, Jesenice, Krilo, Podstranu, upoznaje život ribara. Zatim zapadnim rubom stare Poljičke Župe uz Žrnovnicu kreće u Srednja Poljica. Tu je u selu Sitno, pod vrhom Mosora, bio gost starog župnika Petra Mihanovića, koji mu izgleda kao "pravi tip negdašnjeg popa glagoljaša". Kroz Srednja Poljica je, jašući na mazgi do Zadvarja, putovao konjskim kamenim stazama osam dana. Prolazi kroz Srinjine bez kazivača, jer je župnik bio odsutan, dolaze su u Tugare gdje ga je ugosti župnik Ivan Matešan, koji je nakon studija na Zagrebačkom sveučilištu bio profesor povijesti u Dubrovniku. Tu je fotografirao "i narodne tipove s nošnjama, značajnim za srednja Poljica", posebno tzv. "kneževo odijelo" ("ljubičasta jačerna i skerletna velika haljina") koja se čuva u Zvečanju, ali koje je istovjetno ruhu "svata" iz Doca. Pitanja o legendi o kneginji Tugi i izboru kneza u starini ispod Gradca, ostala su bez preciznog odgovora.

Vidici na putu za Grata i Ostrovicu oduševili su Boranića, ali još više vijest da je pred mnogo godina Kukuljević u tim selima sakupljao stara pisma!²⁵ U Donjem Docu se Boranić zadržava tri dana. Njegov je domaćin učitelj Ivan Jelić, koji mu sa Jozom Simunićem organizira prikaz svadbe. Osim toga je kroz dvije večeri pred školom razgovarao sa starim ljudima o svim temama, koje su Jozo i njegov brat Petar opisali uglavnom u tom selu. Saznao je, piše "mnogo stvari, koje naši primorci nijesu zabilježili", pa ih upozorava na to. Traži da dopune građu, osobito da opišu stara vjerovanja, gatanja, vraćanja, dječji govor i dr. Ukazuje im, da "ne valja pitati samo pojedince, kako su oni radili, već što više ljudi na okupu", da bi saznali "potpuniju građu" i korigirali eventualne krive iskaze. Takvim su se načinom ispitivanja vršila i kasnije.

Iz Doca Donjeg Boranić je žurio u Zadvarje, gdje se održavao glavni godišnji "dernek", na kojem su se okupljali ljudi iz udaljenih krajeva Dalmacije

na kraju imenica i pridjeva; glagoli imaju čisto m: jesam, imam." Tragove čakavskog dijalekta nalazi još u imenima mjesta: "na pr. Srijane t.j. Srijedani (danas više narod ne govori Srijane kako se piše, već Srinjin; a takvih mjesta ima više, koja narod drukčije govori, a drukčije se piše ... Biokova, e ... Biokovo, -a". Nadalje uočava – "Metateza je veoma raširena: napr. šereto umj. rešeto, lišpe umj. lipše", kao i to da mu ni najbolji "prinosnici" ne mogu objasniti svoj govor, jer te fineše "više i ne opažaju".

²⁵ Bilježi, da u Ostrovici "i danas žive...tradicija o knezu Miroslavu i njegova tri sina: Krešimiru, Tješimiru i Elemu, kojemu se...imalo razjasniti, kako je postalo poljičko plemstvo i odakle razlike između "vlastelom" i t.z. didićima" Drži da je to neka "izginula narodna pjesma", jer gotovo da i nema drugih "uspomena" na poljičku samostalnost.

i Bosne. Tu je fotografirao djevojke u nošnji iz Zvečanja (u koje nije mogao poći), jer se po njegovu mišljenju ta nošnja razlikuje od ostalih. Na tom je sajmu uočio raznolike tipove ljudi i uopće "*bujni život narodni*". Impresioniralo ga je "*kolo, koje je mnogo slobodnije od kola n. pr. otočkoga*." (Misli na Otok kod Vinkovaca!) "To je", piše Boranić, "*pravo kolo, gdje se vijenac ljudi uz pjevanje u osobitim plesnim koracima okreće lijevo i desno oko osi kruga. Igrači se ne drže straga s prvim, nego tek s drugim susjedom. Zato su straga sve ruke unakrst prepletene, a igrači čvrsto zajedno sapeti*." On naglašava, da je tek tu "*pravo pojmió izvornu zadaću i bivstvo igre, koja je estetski izraz duševne i tjelesne snage*."

Kroz 10 dana Boranić je obišao sva važnija sela u Poljicima. S Ivaniševićem je pregledao svu njegovu građu, koja će, kako misli, dati potpunu sliku života i kulture Poljičana.

Dr. Dragutin Boranić je pola stoljeća bio urednik Zbornika za narodni život i običaje Akademije. Ona je do druge polovine 20. stoljeća bila vodeća institucija, koja je poticala na etnografski sakupljački, ali i znanstveni rad. Boranić je u tom imao značajnu ulogu. On se, osim svoje struke - ligvistike, bavio samo uredničkim, korektorskim, a ne etnografskim zapisivačkim radom. Budući da u nas do tridesetih godina 20. stoljeća još nije bilo educiranih etnologa, mnogi koji su imali interesa za te sadržaje smatrali su se sposobnima za taj rad. Boranić je, kao urednik Zbornika, našeg najstarijeg glasila te struke, pedantno vodio računa o tome da priloži budu što vjerodostojnija slika kulturnih izražaja koji se opisuju. On sam je i u kasnijem svom uredničkom radu *kontaktirao* sa suradnicima, *kontrolirao građu* koju su slali Odboru, *podučavao ih je metodama rada*, tj. ukazivao na potrebu *razgovora sa više ljudi i zapisa točno po govoru kazivača*. Prilikom terenskog rada, on je na licu mjesta *pisao dodatna, pomoćna pitanja* za popunu građe, vršio je *opservacije* (o nošnji, igranju kola, ponašanju, o antropološkim tipovima i dr.), *snimao je dokument fotografije, notirao* uočene razlike u tradicijskim izražajima. Boranićev terenski izvještaj ima opise puta i prirode, a imena svećenika i drugih, koji su mu pružili gostoprimstvo, pokazuju da se oslanjao na obrazovane ljude u tim sredinama. Pomoću njih je ostvarivao brže kontakte sa narodom, kako to danas svi to rade. Kroz to je nestajalo nepovjerenja domaćih ljudi prema strancu iz viših društvenih sfera, koji često pitanjima zadire i u intimnu stranu njihova života. Upravo ti posrednici su Radiću, Boraniću i drugim istraživačima birali kazivače "iz naroda" za koje su znali da su sposobni opisivati sadržaje svoje vlastite kulture. Precizno zapisivanje je bili i ostalo norma po kojoj se etnografska građa može smatrati za vjerodostojni dokument naše kulturne povijesti, kako je to još 1889. godine na svečanoj sjednici Akademije postavio njezin prvi predsjednik Franjo Rački.²⁶

²⁶ Kratka kontrolna putovanja ne omogućuju istraživaču da prisustvuje stvarnim događajima. Stoga su rekonstrukcije nužne. Domaći ljudi običavali su okupiti kazivače u selu na nekom javnom sastajalištu gdje bi se vodili razgovori, izvodila svirka, pjesma i ples, zapisivala građa i magnetofonski snimala. Tko je radio i F. Kuhač, V. Žganac i mnogi prije njih. Te situacije su, posebno u dinarskim krajevima, kod slušača često prerasle u zbiljsku atmosferu, pa se mogao uočiti stvarni ambijent takvog životnog događanja.

Promatrajući etnografska istraživanja kroz sva protekla razdoblja, zaključujemo da su bila motivirana raznim zbivanjima i interesom šire europske više društvene sfere. Utjecaj njihova interesa odražavao se s nevelikim vremenskim zaostatkom i na naše društveno biće, već i stoga što su upravo manifestacije kulture stanovništva naših područja izazvale taj poseban interes. Prva znatizelja urodila je likovnim prikazima i tiskanjem usmene epske i lirske poezije, kao likovnog i književnog kuriozuma. Slijedila je prezentacija tog "narodnog blaga" za dokazivanje nacionalnog bića i kulture raznih naroda pod tuđinskom vlašću, pa tako i hrvatskog. Ti motivi potaknuli su i prikupljanje materijalnih predmeta, te začeli osnivanje zbirki i etnografskih muzeja. To se najprije dogodilo u Splitu, gdje je već 1907. godine održana prva izložba etnografskih odjevnih predmeta i uzoraka dalmatinskoga veza, a 1910. godine je zbirka prerasla u sadašnji Etnografski muzej u Splitu.²⁷ Kroz niz godina terenska istraživanja su bila prvenstveno u službi prikupljanja materijala za muzeje. Do prvih desetljeća 20. stoljeća prikupljanje materijalne građe sa sela, bilo je, uz političke ciljeve, motivirano izrazitim rodoljubljem. Cilj je bio, da predmeti materijalne narodne kulture budu očiti dokaz opravdanosti težnje za pripojenjem Dalmacije matici zemlji. Na prijelazu u 20. stoljeće, upravo zato što je podvojenost klase još uvijek bila jaka (jer je najteže proučavati sebe), sloj inteligencije koja je izrasla iz Ilirskog pokreta, sa divljenjem svijetu pokazuje kvalitetu kulture sela.

Usporedo s tim, postojalo je i dugogodišnje intenzivno nastojanje da se, iz uglavnom istih domoljubnih razloga, izradi što više zapisa o kulturi primorskog i zagorskog dalmatinskog življa. Radi toga su prva terenska putovanja urednika akademijina Zbornika bila usmjerena na kulturno razvijena područja Dalmacije. U dužim kontaktima gospodina-istraživača sa pučanimom odnosno seljakom-kazivačem, započinje međusobno upoznavanje, iz kojeg se razvija međusobno razumijevanje, pa se s vremenom uočava i međusobna korist. Time istraživač dobiva građu koju je želio, dok se kazivač kroz nevezane razgovore upoznaje s drugim načinima i sadržajima života i privređivanja, što u budućnosti koristi. Taj interes dijelom stvara pretpostavke za smanjenje barijera među tim društvenim klasama, koje postaju sve manje zamjetne tek krajem stoljeća. U tom procesu određenu ulogu imaju i posrednici koje nalazimo kao pomoćnike istraživača u kontaktima kazivača, jer oni potječu sa sela, ali su svojom obrazovanošću već urali u viši društveni sloj. Njima je još uvijek "u srcu" kultura iz koje su potekli, još uvijek se nisu bitno odvojili od društvenog bića iz kojeg su potekli i za to su vrlo korisna spojka u toj akciji. Iako se oblici kulture i karakteristike mijenjaju, one ne nestaju sasvim. Interakcije tih dviju kultura vrše se posrednim putem ali i neposredno ruralizacijom gradova. Taj proces dugo traje, ali se intenzivira kroz posljednje

²⁷ Ing. Kamilo Tončić, osnivač i prvi dugogodišnji direktor Etnografskog muzeja u Splitu, bio je prezentant tadašnje mlade i napredne inteligencije. Rodoljublje ga je rukovalo u spašavanje etnografske građe, kao estetski vrijednih primjeraka od kojih su neki, kao npr. paška čipka, svijetu bili predstavljeni kao produkt talijanske, a ne hrvatske kulturne baštine. Nastojao je spriječiti takve krađe kulture prikupljanjem materijalnih dokumenata i njihovim prezentiranjem na izložbama u zemlji i u inozemstvu.

stoljeće i pol zavisno kompleksnim političkim, socijalnim i gospodarskim promjenama u Europi i na našem današnjem prostoru.

Suvremena znanstvena proučavanja, za razaznavanje elemenata toga konglomerata i uopće analize procesa promjena i akulturacije moraju voditi računa o uvjetima sakupljanja građe i o profilu zapisivača. Ako postoji mogućnost da se ti rani sadržaji usporede sa sličnim, pa i kasnijim zapisima iz istog kraja, te ako je proučavatelj - etnolog objektivan, onda su rani etnografski zapisi veoma vrijedna osnova za znanstvena zaključivanja.

ETHNOGRAPHIC RESEARCHES IN DALMATIA
TILL THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY
(Summary)

Studies of folk culture show different motives, aims and methods. Analyzing the studies made by the first decades of the 20th century, we try to present researchers' relationships toward the bearers of culture, which is the central theme. The article presents methods and aims of the early descriptions of ethnographic material, from pictorial documentation to the descriptions of way of life, customs and beliefs, as well as objects of material culture of the people, i. e. country folk. Until the 1930s that kind of documentation was supplied by the laymen, who mostly out of the patriotic impulses observed the cultural sphere of the then lower class. Their ways of work have been analyzed, with the emphasis on the control fieldwork of Antun Radić and Dragutin Boranić, editors of the Academy's periodical Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena (Folk Life and Customs of the South Slavs). Narrators and the cultural background of researches' assistants have been depicted. The latter in their native places helped the researchers find individuals that had expert knowledge in their own culture. Together with new materials from the same or neighboring places, and by observing all the elements from early ethnographic works, old ethnographic records and artistic representations present a valuable basis for scientific work.

Terena moga prvoga putu u Dalmaciju, na koji me je kao urednika folklor grupe poslala Jrg. Akademijska, bila je dvojaka: U jednom sam ovaku imao narodni život, koji mi je donele bio poznat samo iz opisa, i bliži ogledati; a potom se za mi i tako zainteresirati; kako mi je potrebno za isto razgovor, uredništvo se same grupe; sa suradnicima, koji su mi počeli raditi; imao sam dosta bliži dotični; putujući u ne daleki prostor, a uz to je po mogućnosti ogledati ga u ovom muzeju, osobito u Kojimima na njegov ispod Dubrovnika, jer po dalju ostvarenje. U drugu ovaku imao sam počin Dalmacija, odakle je akademija poslala veliku grupu; prijavio mi je ove grupe trebalo kontrolirati i upisati se lično uopće ići o svemu, što će mi pri uredništva ove grupe biti prijeko potrebno; a pored toga valjalo je primati fotografije, kojima akademija kani popuniti folkloristički opis Dalmacija.

Da je rad urednika biti mnogo neopćeniti, ako je on sebi dio pojave narodnoga života gledao svojom očima, o tome - ja dojam ne mogu biti nikakve sumnje. Zbog toga najprije sam trebao odlučiti veličinu kod sam prvoga golemu materijal, koji je akademija u ovo nekoliko godina skupila iz svih krajeva, u kojima živi naš narod, te kad sam ga stao čitati, bilo sam se nudio, da ~~na~~ mi je mnogo lakše posao o grupom iz ovih krajeva, koji

Prva stranica Izvještaja D. Boranića o terenskom radu 1902. g.; rukopisni arhiv ONŽO HAZU, sign. 82.102